

בחירתו של אבו מאזן והשלב הבא ביחסי ישראל-פלסטיין

מרק הלר

מאז הארגון מחדש של מדיניות החוץ האמריקנית בעקבות אירועי ה-11 בספטמבר 2001, היה ברור שגל האלימות שהתפרץ באינתיפאדה לא יתורגם להישגים פוליטיים לפלסטינים. מאז מבצע "חומת מגן" באפריל 2002 ואפילו לפני כן היה ברור שהפלסטינים ישלמו מחיר כבד יותר ויותר מבחינה כלכלית ואנושית כאחד עקב המשך האינתיפאדה. אמנם עדיין היה ביכולתם של הטרוריסטים לגרום אבדות בישראל, אבל יכולתם לעשות זאת הצטמצמה בעקבות המשך פעולות צה"ל בתוך הערים הפלסטיניות וההתקדמות בהקמת גדר הביטחון של ישראל. ולבסוף, במהלך שנת 2004 התברר יותר ויותר שלמנהיגות הפלסטינית לא הייתה כל תשובה מגובשת, פוליטית או צבאית, לתכנית ל"הינתקות החד-צדדית" מעזה ומצפון הגדה המערבית של ראש הממשלה שרון. תחת זאת נקלעו הפוליטיקה והחברה הפלסטינית לביצה של שיתוק מדיני, אין אונות דיפלומטית, נסיגה והתרוששות כלכלית, תוהו ובוהו ושחיתות מנהלתית והפקרות גוברת.

לפיכך עם מותו של יאסר ערפאת בנובמבר 2004 הסתלקה דמות שהייתה כבר מזמן לשולית מבחינה פוליטית, אדם שהפסיק זמן רב לפני כן לשמש מקור להשראה או לרפורמה במדיניות ובממשל הפלסטיניים. אבל למרות ראיות מתרבות והולכות לעייפות מתוצאות מנהיגותו בשנים האחרונות, עדיין הספיק מעמדו החצי-מיתי של ערפאת כ"אבי העניין הפלסטיני" לחסום את דרכם של אחרים ששאפו לרפורמה. משום כך, זמן קצר מאוד לאחר מותו נראָה שרוב הפלסטינים התאבלו עליו הרבה יותר משהתגעגעו אליו, ותשומת הלב הציבורית עברה במהירות לשאלת הירושה.

בסוגיה זו היו כרוכות בעצם שתי שאלות: "מי יחליף את ערפאת?" ו"מה, אם בכלל, יחליף את הערפאתיזם?" התשובה לשאלה הראשונה הייתה ישירה למדי. ב-9 בינואר נבחר מחמוד עבאס (אבו מאזן), ששימש שנים רבות מזכיר הוועד הפועל של אש"ף וכיהן בעבר כראש הממשלה של הרשות הפלסטינית (להלן, הרש"פ), לתפקיד יו"ר/נשיא הרש"פ ברוב של כ-62 אחוז מקולות המצביעים. על אף תחזיות רווחות שחלק מהמורשת המדינית של ערפאת יהיה תהוו ובוהו ומערכת פוליטית שאיננה מתפקדת, השתלשלות העניינים מיד לאחר מותו לא חרגה מהנורמות החוקתיות והבחירות התנהלו באופן מסודר בהחלט. להוציא כמה תלונות של מועמדים על אי-סדרים (כמו הקצאה מעוותת של זמן שידורים ברדיו ובטלוויזיה שבשליטת הרש"פ, הארכת זמן ההצבעה ברגע האחרון, ומתן אישורי הצבעה לאנשים שלא היו רשומים), עמדו הבחירות בכל אמות-המידה הנדרשות לשקיפות פוליטית. מכל מקום, עצם העובדה שאבו מאזן זכה "רק" ב-62 אחוז מן הקולות (לעומת 90 אחוז ויותר שמקבל בדרך כלל מועמד הממסד בבחירות בארצות ערב) והבא אחריו זכה בכמעט רבע מהקולות, מעידה על כך שאלה היו בחירות חופשיות והוגנות כמעט על-פי כל אמת-מידה.

הבחירות התנהלו כידוע תחת פיקוח הדוק ביותר של התקשורת הבינלאומית ושל מפקחי בחירות בינלאומיים. ארצות-הברית שלחה משלחת רמת דרג של משקיפים ובראשה עמד הנשיא לשעבר של ארצות-הברית ג'ימי קרטר, וגם האיחוד האירופי שיגר כ-260 פקחים (לעומת פחות מ-30 פקחים ששלח לסיבוב הראשון של הבחירות לנשיאות באוקראינה). אף-על-פי-כן

ההתנהגות במהלך הבחירות ותוצאותיהן מעידות בראש ובראשונה על שאיפתם של הפלסטינים עצמם לנהל את ענייניהם בהתאם לכללי הדמוקרטיה. לדוגמה, שיעור ההשתתפות בבחירות היה מעל 60 אחוז, כמו במרבית המשטרים הדמוקרטיים שבהם ההצבעה אינה בגדר חובה ובדומה לשיעור ההצבעה בבחירות האחרונות לראשות הממשלה בישראל בשנת 2001 (שהיו דומות לבחירות אלה בכך שהן היו בחירות אישיות למנהיג לאומי). בחירות למועצה המחוקקת (הפרלמנט) הפלסטינית מתוכננות ליולי 2005. שיעור ההשתתפות

עמדותיו של אבו מאזן מרמזות על כך שהוא נוטה לשקול הסכם קבע על-פי "מתווה קלינטון" מדצמבר 2000, שנדחה בידי ערפאת

הזה משמעותי עוד יותר לנוכח החלטתם של החמאס והג'יהאד האסלאמי לא להשתתף בבחירות. מצד אחר, האסלאמיסטים רק נמנעו מהצגת מועמדותם לתפקיד, ובניגוד לגורמי אופוזיציה בעיראק, הם לא נקטו אלימות או צורות הפחדה אחרות בניסיון לחבל בבחירות או לשכנע את המצביעים להחרים אותן. עמדה זו שיקפה כמעט בוודאות את העובדה שהם הבינו את הרצון הרווח בציבור להתנסות בהליכי בחירה דמוקרטית ולפתור בעיות כמו בחירת הירש באמצעים פוליטיים לא אלימים. מבחינה זו, התנהלותן של הבחירות

ותוצאותיהן מהוות תשובה חלקית גם לשאלה השנייה: המצביעים הביעו את התנגדותם לערפאתיזם, בענייני פנים לפחות. על-פי רוב הדיווחים הביעו המצביעים את מורת רוחם מהתגברות השחיתות, העדפת המקורבים, ההידרדרות הכלכלית והתמוטטות החוק והסדר בשנים האחרונות. הדרישה לדבוק יותר בנורמות משפטיות בפוליטיקה, שבלטה בהתנהגותם של המצביעים, שיקפה רק פן אחד של הדרישה ליתר שקיפות ונטילת אחריות בענייני ציבור ולהקדשת תשומת לב רבה יותר לצרכים הכלכליים אחרי הבחירות. דרישות אלה מצאו הד בבטחתם של כל המועמדים לחולל שינוי – ביקורת מרומזת, אם כי ברורה למדי על הדרך שבה ניהל ערפאת (ולמעשה נכשל בניהולו) את העניינים הפנימיים עד סוף ימיו. בחירתו של אבו מאזן העניקה לו את הלגיטימציה להתקדם בנושאים של רפורמה פנימית, ובכלל זה נושאים של שקיפות בניהול הכספים, נושאים שכבר נרשמה בהם התקדמות הודות להתערבותם של תורמים אירופים ותחת הנהגתו של שר האוצר סלאם פאייאד. לאבו מאזן יש גם מנדט ברור למדי להחזיר את הסדר הציבורי באמצעות ייעול מנגנוני הביטחון וריסון הפעילויות הפליליות (ובכלל זה סחיטות של אנשי עסקים) של כנופיות חמושות. המכשול העיקרי יהיה התנגדותם של בעלי עניין ובהם אותן כנופיות המתחזות ל"קבוצות התנגדות", שכוחן, עצמאותן ושגשוגן יהיו נתונים בסכנה. אבל המאמצים להתגבר על ההתנגדות הזאת יזכו בתמיכה ציבורית רחבה למדי (לדוגמה, התגובה החיובית להנחיה שנתן אבו מאזן שבועיים אחרי הבחירות להרוס את הבנייה הבלתי-חוקית בחוף עזה). יש אפוא בסיס לצפות שתהיה

נעוצות עמוק בקונסנסוס הפלסטיני, אבל אפשרי שמשמעות הדבר, באופן פרדוקסלי, תהיה שהתקדמות במסלול הדמוקרטיזציה על-פי סדר יומו של בוש לרשות הפלסטינית תפריע להתקדמות במסלול מיגור הטרור. יתר על כן, עמדות אלו מותירות ללא מענה כמה שאלות מכריעות: כמה זמן יוכל אבו מאזן להמשיך בגישתו הדוגלת בהימנעות מעימותים; מה, אם בכלל, ישכנע אותו שהגישה הזאת מיצתה את עצמה אם הוא לא יצליח להבטיח שיתוף פעולה מרצון; האם יש לו עמדה חלופית; ומה יכולה ישראל לעשות בעוד הדו-שיח הפנימי הזה מתפתח?

בזכות הישגיו של אבו מאזן והעדפותיו המוכרות, ישראל וארצות-הברית ומרבית השחקנים החיצוניים האחרים העדיפו אותו על פני המועמדים האחרים. ממשלת ישראל המעיטה בחשיבותן של רוב הכרזותיו לקראת הבחירות וראתה בהן נאומי בחירות בלבד (שהרי גם סיסמאות הבחירות של אריאל שרון לא שיקפו נכונה את מדיניותו לאחר שנבחר), ונראה כאילו הפעילות (או אי-הפעילות) של ישראל לפני הבחירות ובמהלכן מיועדת למזער כל פגיעה באמינותו מבית, ובחירתו התקבלה בתחושה גלויה של הקלה. נשיא מדינת ישראל וראש ממשלתה שלחו לו את ברכתם, ושרון אף הודיע מיד שפגישה רמת דרג תתקיים במהרה ורמז בכך כי יעדיף שההינתקות ההולכת וקרבה, שממילא משמשת נושא להתייעצויות עם ארצות-הברית, מצרים ומדינות אחרות, לא תהיה חד-צדדית מבחינתם של הפלסטינים. יתר על כן, ציפיותיהם הראשונות של מנהיגים ישראלים התמקדו בנושאים כמו הסתה בתקשורת שבשליטת הרשות הפלסטינית, שאבו מאזן היה מסוגל לטפל

חודשים בלבד בתפקיד. עקב כך, ניתן היה לצפות שאבו מאזן לא ימשיך במדיניותו של ערפאת לגנות את הטרור באוזניים מערביות ולעודד אותו ברטוריקה הפנימית ובאמצעות מימונו בערוצים עקיפים.

מצד אחר, דווקא האילוצים הפוליטיים של הבחירות חייבו אותו להתאים את המסר שלו ולהציג את עצמו כבן טיפוחו של ערפאת וכממשיך דרכו, אף-על-פי שלאחר התפטרותו מתפקיד ראש הממשלה הוא לא החליף מילה עם "הזקן" במשך יותר משנה. בייחוד הוא לא היה מסוגל להתחייב חד-משמעית לנהוג יד קשה כלפי ארגוני

**צפויה התנגדות לכל
תוכנית של אבו מאזן לעצב
מחדש את האסטרטגיה
הפלסטינית, ובייחוד
להיענות לדרישות ישראל
לפרק את תשתית הטרור**

הטרור בגלל האמונה הרווחת, שאלימות נגד ישראלים – תהיה אשר תהיה התועלת הטמונה בה – איננה נחשבת לטרור, אלא מדובר בהתנגדות לגיטימית למען השחרור הלאומי. לפיכך עמד אבו מאזן על כך שהוא יימנע מכפייה ויסתמך רק על "דו-שיח" ו"שכנוע" כדי להביא להפסקת אש, ושכוחות הביטחון הפלסטיניים לא יופעלו נגד קבוצות מחבלים אלא למעשה יגנו עליהן מפני פעולות מקדימות או פעולות תגמול של ישראל, ושכל מקרה הוא לא יעשה דבר שעלול לגרום למלחמת אזרחים בקרב הפלסטינים. נראה כי עמדות אלה

התקדמות בנושאי דמוקרטיזציה וממשל תקין – העמוד הראשון בחזונו של הנשיא בוש לעתידן של פלסטין וישראל, כפי שניסח אותו ביוני 2002.

מעורפלת יותר היא התשובה לשאלה כיצד ישפיעו הבחירות על ענייני החוץ, כלומר על עתיד היחסים עם ישראל. כאן דחיית ה"ערפאתיזם" היא חד-משמעית פחות – גם במונחים של היעדים הסופיים של הפלסטינים וגם בשאלה מה הם האמצעים שיינקטו כדי להשיג אותם. בנושא הראשון עמדותיו של אבו מאזן מרמזות על כך שהוא נוטה יותר לשקול הסכם קבע על-פי "מתווה קלינטון" מדצמבר 2000, שנדחה בידי ערפאת. אם אכן ינהג כך, זה יעלה בקנה אחד עם הפתיחות הציבורית הגדולה יותר לרעיונות כאלה בחודשים שלאחר מותו של ערפאת.

אבל עמדות בסוגיות של הסכם הקבע דחופות פחות מהשאלה אם כדאי להרגיע את המצב הנוכחי כדי להקל את חידוש השיחות. בנושא זה אין ספק שאבו מאזן יעדיף לפעול גם בהתאם לעמוד השני ב"חזון בוש" – בייחוד לנוכח התנאים שהציבה ישראל להקלת הלחץ הצבאי וחידוש הדו-שיח המדיני – ולכונן מנהיגות "שאינה נגועה בטרור". אבו מאזן נחשב מאז ומתמיד למתנגד ל"אינתיפאדה המזוינת" ועמד על כך שהיא מזיקה לאינטרסים הפלסטיניים. הוא דבק בעמדה זו בזמן מערכת הבחירות וסירב לחזור בו מגיני פיגועי ההתאבדות והתקפות פגזי המרגמה והטילים על יישובים בישראל. רצונו לייעל את שירותי הביטחון הפלסטיניים כדי לרסן את הטרור, בתקופה הקצרה שבה כיהן כראש ממשלה בשנת 2003, הביא אותו לידי עימות גלוי עם ערפאת וגרם להתפטרותו לאחר שלושה

בה בלי צורך בשיתוף פעולה של האופוזיציה המקומית שלו, והם הפגינו הבנה לכך שאבו מאזן זקוק לזמן כדי להתעמת עם נושא הטרור. הם אפילו הביעו הבנה לטיעון של תומכי אבו מאזן, שהוא זקוק לעזרת ישראל כדי לחזק את מעמדו ורמזו על המשך שיתוף הפעולה הטכני עם סוכנויות הרשות הפלסטינית ועל הקלת המגבלות על תנועת פלסטינים בגדה המערבית, הקלות שהונהגו כדי לאפשר את קיום הבחירות.

ואולם ירח הדבש היה קצר. שבוע לאחר השבעתו של אבו מאזן נהרגו עשרה ישראלים ונפצעו עשרות במטר פגזי מרגמה וטילים ובפיגועי התאבדות בהתנחלויות ובעמדה צבאית בעזה, במעבר הסחורות בקרני שעל הגבול בין עזה וישראל ובעיר שדרות, הנמצאת כמה קילומטרים ממזרח לעזה. אחת ההתקפות האלה אירעה ממש ביום שבו הגיע אבו מאזן לעזה לקיים דיונים ישירים עם החמאס ועם הג'יהאד האסלאמי, כאילו כדי להדגיש במעשים את הכרזות ההתנגדות של דוברי שני הארגונים.

התפתחויות אלה הציבו לממשלת ישראל בעיה קשה. מצד אחד, הפצרותיהם של שחקנים מבחוץ חיזקו את עמדתה כי הבלגה עצמית תסייע לאבו מאזן לחזק את שלטונו. מצד אחר התנגדה דעת הקהל לרעיון שישראל חייבת לספוג נפגעים בעוד אבו מאזן מסדר את ענייניו, ולחצה לתגובה ראויה. הפתרון הזמני לבעיה זו היה להרוויח זמן באמצעות הכרזה על השעיית המגעים בדרג הפוליטי הבכיר עם הרשות הפלסטינית ורמזים על פעולה צבאית קרובה בהיקף גדול. זה עורר הצהרת כוונות נחרצת יותר של מנהיגות הרשות הפלסטינית ואש"ף, הוצאת צו האוסר על נשיאת נשק ברחובות וגירוש טיטות תוכנית

של שירותי הביטחון הפלסטיניים למניעת שיגור טילים מצפון רצועת עזה. צעדים אלו מנעו, זמנית לפחות, הסלמה של האלימות והכבדה נוספת על מאמציו של אבו מאזן להשליט את מרותו באמצעים מדיניים. גורמים אופוזיציוניים אכן גילו פתיחות מסוימת לדרישותיו של אבו מאזן אפילו אם התנו את היענותם בהתחייבויות ישראליות מרחיקות לכת. ובפעל ירדה רמת האלימות באופן דרמטי. התוצאה הייתה שהעמיקו המגעים הביטחוניים בין ישראל לבין הרש"פ והתחדשו המגעים המדיניים. ההתמקדות הראשונית הייתה בדרכי פעולה להעברה

יש להניח שדרכה של ישראל להינתקות לא תושפע מהתפתחויות ברשות הפלסטינית

הדרגתית של אחריות ביטחונית באזורים שתופג בהם נחישותה ויכולתה של הרש"פ לדכא את האלימות. בזמן החלה ממשלת ישראל לשקול מחוות, כמו שחרור אסירים, העשויות להגביר את אמינותו מבית של אבו מאזן.

אבל בהיעדרה של תוכנית כוללת יותר, פעולות כאלה לא סיפקו קווים מנחים אמיתיים שאפשר בעזרתם לצפות התפתחויות בעתיד. צפויה התנגדות לכל תוכנית של אבו מאזן לעצב מחדש את האסטרטגיה הפלסטינית, ובייחוד להיענות לדרישות ישראל לפרק את תשתית הטרור. ההתנגדות

צפויה משני גורמים עיקריים: האופוזיציה האסלאמית (חמאס והג'יהאד האסלאמי) וגדודי חללי אל-אקצה, ארגון המסונף לכאורה לתנזים (כלומר כפוף לפת"ח) אבל למעשה מורכב מערב רב של כנופיות קטנות שאינן מתואמות ביניהן וכפופות למפקדים צבאיים מקומיים ולפעמים אפילו מאורגנות על-פי חמולות. הראשונים, ביחוד החמאס, הם ארגונים ממושמצים יחסית עם סדר יום מדיני ולכן הם קשובים לדעת הקהל (ויש סימנים שהם קשובים גם לדעה ההולכת ורווחת שהטרור גורם נזק). לפיכך הם עשויים להסכים להפסקת אש במסגרת מאמצים רחבים לייצוב התנאים בשטחים שבשליטת הרש"פ בתנאי שיוצעו להם תמריצים (כגון חלק בשלטון) שיקסמו להם יותר מהיעדרם של גורמים מרתיעים כלשהם, כלומר היעדר איום אמין מצד הרש"פ לשימוש בכוח. על רקע של קרוב לעשור שנים של מאמצי שווא חוזרים ונשנים לקיים שיחות בין הרש"פ לבין החמאס, בדרך כלל בעידודה של מצרים, אין כל סיבה לצפות שהדיונים הנוכחיים יסתיימו באופן שונה, אלא אם כן משתנים חדשים – מותו של ערפאת והסיכויים להינתקות ישראלית מרצועת עזה ופינוי היישובים – יחוללו שינוי משמעותי. בסוף ינואר עדיין היה מקום לספקות כלפי התבטאויותיה של הרש"פ בדבר ביטחונה בתוצאות, וזאת בשל הפער בין ההצהרות המעורפלות של החמאס לבין פעולותיו בשטח. גם אם יושג הסכם כלשהו, הוא לא יוכל להחזיק מעמד כל עוד האסלאמיסטים אינם עוברים מהפך אסטרטגי.

אף שהם כפופים לכאורה לפת"ח, גדודי חללי אל אקצה בעייתיים לא פחות. המבנה הכאוטי שלהם אינו מאפשר להנהגה

מרכזית לשלוט בהם והערבוביה של מניעים אידיאולוגיים ומעשיים המלהיבים אותם הופכת אותם למטרות ב"מלחמת מחירים" בין הרש"פ, המבקשת לגייס אותם לשורותיה, לבין גורמים חיצוניים (איראן ו/או חיזבאללה), העושים ככל יכולתם כדי לחבל במאמצים לייצב את המצב.

המידה שבה יימצא פיתרון לחוסר הוודאות בשאלת התפתחותה של הרש"פ עשויה להשפיע על האופן שבו תתנהל ההינתקות הישראלית: ממשלה מתפקדת, המסוגלת לאכוף מידה מסוימת של סדר ציבורי בעזה, תקל על ישראל לתאם פעולות עם הרש"פ ולסגת באופן מסודר. זהו אופן ההינתקות שגם ישראל וגם אבו מאזן מעדיפים (אולם לא החמאס). אבל דבר זה לא ישפיע על מהלך ההינתקות עצמו או על

עיתויו. אלה כפופים כמעט לגמרי למשתנים פנימיים בישראל. שאלת ההינתקות יושבה באופן חוקי ומשפטי בהחלטת הממשלה ובאישור הכנסת, וההחלטה מקבלת חיזוק פוליטי בתמיכתם הנמשכת של קרוב לשני שלישים מהציבור ושילובה של מפלגת העבודה ב"קואליציית הינתקות" יציבה. תנועת המתנחלים ותומכיהם ממשיכים לצאת במערכה הקוראת להתנגדות, אבל עד כה הם נכשלו בניסיונם לשכנע את הממשלה או את הציבור לשנות כיוון. עצם העובדה שההינתקות הוצדקה כצעד חד-צדדי הופכת את תוצאת מאבקם של המתנחלים לחסינה יחסית מפני התערבות פלסטינית כזאת או אחרת. כל התקוות שהם עדיין מטפחים למנוע את התוצאה הלא רצויה מבחינתם נשענות על האמונה, שבעוד

התנגדותם לנסיגה היא איתנה, התמיכה בה עלולה להיות דו-ערכית ומושפעת מכל אירוע טראומטי לפני פינוי ההתנחלויות או במהלכו.

אבל להוציא טראומה כזאת, יש להניח שדרכה של ישראל להינתקות לא תושפע מהתפתחויות ברש"פ. הדרך אחרי ההינתקות היא שנמצאת כבת ערובה לגורלו של אבו מאזן עצמו. אם הוא יצליח להפוך את ה"ערפאתיזם" לפרק בודד בהיסטוריה הפלסטינית, הדרך עשויה להוביל להיערכות מדינית חדשה ולסיכוי אמיתי ליישוב הסכסוך. אם ייכשל, יש אפשרות שישראל תשוב לנקוט פעולות חד-צדדיות, אבל כך או כך כישלוננו יוביל להמשך הסכסוך לאורך קווי חזית חדשים.